

1980 SONRASI TÜRKİYE'DE SEÇİM SİSTEMİ -Kimi Saptamalar-

Tuba ASRAK HASDEMİR*

GİRİŞ

Temsili demokrasinin veri alındığı bir sistemde, bireylerin temsilcilerini belirleyecekleri bir mekanizma olan seçimin önemi tartışılmaz. Ancak daha yakından bakıldığında seçimlerde uygulanan sistemlerin genel, eşit, gizli oy vb. olmazsa olmaz unsurlarının yanısıra kullanıldıkları ülkelerin koşullarına, siyasi, sosyal, ekonomik kültürel yapılarına göre farklılıklar içerdiği de görülmektedir. Bu koşulların bir parçası olarak seçime ilişkin düzenlemeler bir yandan siyasal alana kaulma sınırlarını çizirken diğer yandan o ülkedeki yönetim anlayışını belirlemektedir. Şüphesiz bu tek yönlü belirleme değildir, yani yukarıda söylediklerimizin tersi de doğrudur.

Seçim düzenine ilişkin bir yazının tam olabilmesi için ortaya çıkış koşullarının, nasıl bir demokrasi anlayışı içinde yerleştiğinin de verilmesi gerekmektedir. Fakat ben yazımda bu yönü dışarıda bırakarak, 1980 sonrası oluşturulan seçim düzeninin hukuki çerçevesini çizmeye çalışacağım. Çok sınırlı kaldığının bilincinde olarak, böyle bir çerçevenin çizilmesinin gerekli olduğunu düşünüyorum. Seçim düzenini bağlantıları ile birlikte aktarmak için önce kendisinin ne olduğunun bilinmesi gerekiyor. Ve bir darbe sonrasında farklı bir demokrasi anlayışı içinde oluşmuş, bunun yanısıra her seçim öncesinde değişikliklere uğramış 1980'li yıllara ait seçim düzeninin ise buna şiddetle gereksinimi var.

Yazıda 1980'li yılların başlarından itibaren biçimlendirilmeye çalışılan seçim düzenini ve günümüze kadar uğradığı değişiklikleri anlatmaya çalışacağım. Elbette bu düzene ilişkin özelliklerin tümü bir makalede tüketilemeyecek kadar fazla, bu nedenle önemli gördüğüm bazı konuları irdeleneceğim. Yerel seçimlere ve Temsilciler Meclisi, Danışma Meclisi gibi askeri girişimler sonrasında kurulmuş, genel oyu temel almayan seçimler yoluyla oluşturulmuş meclislere ilişkin düzenlemelere değinmeyeceğim. Yazının sınırları el verdiği ölçüde seçim düzeninin çerçevesini çizen ana anlayışı, ve uğradığı değişikliklerin nedenlerini aktarmaya çalışacağım. Bu çerçevede, bir karşılaştırma

* A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü Araştırma Görevlisi

olanağı sağlamak için nisbi temsil sisteminin Türkiye'de uygulandığı dönem olan 1960-1980 arası düzenlemelere de yeri geldikçe değineceğim.

Konuları, yasalarda da kullanılan genel hükümler, seçim öncesi işleri, seçim günü işleri, seçimden sonra yapılacak işler sıralamasına uyarak vermeye çalıştım. Ancak "... Ve Seçim Sistemi" başlıklı konu bu sıralamaya uymamaktadır. Adayların belirlenmesi konusunun alt başlığı olan kontenjan adaylığına ilişkin düzenlemelerin anlaşılmasında yardımcı olacağını düşünerek seçim sistemi ve çevre barajına ilişkin açıklamaları öne aldım.

I. 1. 1960-1980 DÖNEMİNDE SEÇİM SİSTEMLERİ

27 Mayıs 1960 girişiminden bir yıl sonra çalışmalarına başlayan Kurucu Meclis'in temel görevleri bir anayasa ve seçim yasası hazırlamaktı.

Bu konudaki çalışmalar, Anayasa ve Seçim Komisyonlarınca sürdürülmüştür. 1960 öncesi dönemin uygulamaları gözönüne alınarak denetleyici bir kurum olarak ikinci bir meclis kurulması öngörülmüştür. Seçimin genel ilkeleri de Anayasa'da yer almaktadır. Daha ayrıntılı düzenlemeler ise yasalara bırakılmıştır.

Bu dönemde seçim sisteminin belirlenmesi uzun tartışmalara konu olmuştur. 1960 öncesinde uygulanmış olan çoğunluk sisteminin, mecliste tek partinin üstünlüğüne yol açtığını ve bu üstünlüğün de geçmişte olduğu gibi kötüye kullanılabileceğini ileri sürerek nisbi temsil sistemini savunanların yanısıra, bu sistemin Türkiye gerçekleriyle bağdaşmadığını, istikrarlı bir hükümet kurulması için çoğunluk sisteminin uygulanması gerektiğini savunanlar da görülmektedir. Akademik çevreler de ikinci görüşü benimsemektedirler.¹ Sonuçta 306 sayılı yasa ile nisbi temsil sistemi kabul edilmiştir. Bu sistem içinde de d'Hondt sistemi seçilmiştir² ve küçük partilere fazla prim vermemek için seçim çevresi barajı öngörülmüştür: Bir seçim çevresindeki geçerli oyların, o seçim çevresinin çıkaracağı milletvekili sayısına bölünmesiyle elde edilen sayıdan az oy alan partilere milletvekilliği verilmeyecektir. Toplam milletvekili sayısı 450'dir ve bir seçim dönemi dört yıldır³.

¹Nermin Abadan, *1965 Seçimlerinin Tahlili*, Sevinç Matbaası, Ankara, s. 83; Murat Güvenir, "Seçim Sistemleri ve Türkiye'de Uygulamalar", *SBF Dergisi*, Cilt 37, Sayı 1-2, s. 242.

²Adını yaratıcısı Victor d'Hondt'tan alan sistemin özelliği, milletvekilliklerinin siyasi partilere ve varsa bağımsız adaylara dağıtılması sırasında hesabın, birden başlayan ve birer aralıkla büyüyen sayı dizisi kullanılarak yapılmasıdır. Bir seçim çevresinde, her siyasi partinin aldığı geçerli oylar sırasıyla 1'e, 2'ye, 3'e, 4'e... o seçim çevresinden çıkacak milletvekili sayısına ulaşıncaya kadar bölünmektedir. Bölüm işlemleri sonucunda elde edilen değerler, büyüklüklerine göre sıralanarak, seçim çevresinden çıkacak milletvekili sayısı kadarı saptanarak sözkonusu değerlerin sahibi siyasi partilere milletvekillikleri verilmektedir. Seçime bağımsız adayların da katılması durumunda, 1980 sonrası düzenlemeye göre, bu adayların aldıkları geçerli oylar, bölünme işlemine katılmaksızın sıralamaya dahil edilmektedir.

³Tarhan Erdem, *Anayasalar ve Seçim Kanunları 1876-1982*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1982, s. 301, 308.

İkinci meclis, yani Cumhuriyet Senatosu üyelerinin seçimi de 304 sayılı yasa ile düzenlenmiştir. Bu seçim de tek derecelidir, ancak çoğunluk sistemi uygulanacaktır. Üye sayısı 150'dir. Üyelerin üçte biri, iki yılda bir yapılacak seçimle yenilenecektir. Daha sonra, 1964 kısmi Senato seçimleri öncesinde, 447 sayılı yasa ile Senato seçimlerinde de milletvekili seçiminde kullanılan sistemin, yani d'Hondt sisteminin uygulanması hükme bağlanmıştır⁴.

1965 yılına gelinceye değin bu sistemde temel bir değişikliğe gidilmemiştir. 1965 seçimleri öncesindeyse iki önemli değişiklik söz konusudur : Ulusal artık sisteminin benimsenmesi ve birleşik oy pusulası uygulaması. Yeni seçim sistemine Adalet Partisi karşı çıkmıştır. Çünkü sistem küçük partiler için de elverişli bir seçim düzeni oluşturmaktadır. Uygulanma biçimi şöyledir : Her seçim çevresindeki geçerli oylar, o çevrenin çıkaracağı milletvekili sayısına bölünerek "seçim sayısı" elde edilir. Her parti listesinin aldığı geçerli oylar içinde ne kadar seçim sayısı varsa, o parti o seçim çevresinde o kadar milletvekilliği kazanmış olur. En az seçim sayısına eşit miktarda geçerli oya sahip olan bağımsız adaylar da seçilmiş olurlar. Arta kalan oyların, bütün seçim çevrelerini içine alan ulusal seçim çevresi içinde toplamı yapılır. Bu toplam, açık kalan milletvekilliklerinin sayısına bölünerek "ulusal seçim sayısı" bulunur. Her partinin artık oyu toplamı, ulusal seçim sayısına bölünerek kalan milletvekillikleri de partiler arasında paylaşılır.⁵

Yeni sistemin küçük partilerin de yararını gözettiği uygulamayla da kanıtlanmıştır. Adalet Partisi ve Cumhuriyet Halk Partisi dışındaki partiler, kazandıkları milletvekilliklerinin büyük kısmını, artık oyların toplandığı aşamada, yani 2. aşamada elde etmişlerdir. Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi kazandığı 11 milletvekilliğinin tümünü, Millet Partisi toplam 31 milletvekilliğinin 25' ini, Türkiye İşçi Partisi 15 milletvekilliğinin 13' ünü, Yeni Türkiye Partisi ise 19 milletvekilliğinin 16' sını ikinci aşamada elde etmişlerdir.⁶ Daha sonra göreceğimiz gibi, ulusal artık sistemi özellikle küçük partilere, artık oylarını ulusal seçim çevresinde birleştirerek kazandıkları sandalye sayısını artırma olanağı sağlamaktadır. Bu özelliği ile de bağlantılı olarak, oyların en fazla değerlendirildiği seçim sistemlerinden birisidir.

Ancak ulusal artık sisteminin ömrü uzun olmamıştır. 1969 seçimleri öncesinde bu sistem yerini barajlı d'Hondt sistemine bırakmıştır. Fakat Anayasa Mahkemesi, seçim çevresi barajına karşı çıkmıştır. Mahkeme, baraj ile "suni bir 'engel' " yaraldığını, diğer bir deyişle, baraj sayısının altında kalan oyları veren kişilerin ve bu oyları alan siyasi partilerle bağımsız adayların seçme ve seçilme haklarından yoksun bırakıldıklarını ileri sürmektedir. Bu durum " 'demokratik hukuk devleti' ilkesine, anayasanın siyasi temsil anlayışına ve hatta adını açıkça söylememekle birlikte anayasanın pluralist (çokcu) demokrasi anlayışına da aykırı" görülmüştür⁷. 1969 seçimleri, baraj uygulanmadan klasik d'Hondt sistemine göre yapılmıştır.

⁴ Erdem, a.g.y., s. 294, 321.

⁵ Erdem, a.g.y., s. 325.

⁶ Sonnur Bakır, Semra Küçükoglu ve Sevgi Pehlivan, Seçim Seçim Sistemleri ve Türkiye'deki Uygulamalar, TBMM Basımevi, Ankara, 1982, s. 106.

⁷ Tuncer Karamustafaoğlu, Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri, Sevinç Matbaası, Ankara, 1970, s. 138.

1973 ve 1977 seçimleri, herhangi bir yeni düzenleme yapılmadan, varolan yasalar çerçevesinde gerçekleştirilmiştir ve bu seçimler, 1979 milletvekili ara seçimi ve kısmi senato seçimleri hariç tutulmak üzere, 1980 öncesinin son seçimleridir...

I. 2. 1980 SONRASI SEÇİM SİSTEMİ / KARMAŞASI

1980 darbesi sonrasında, seçim yasası ve siyasi partiler yasası Danışma Meclisi (DM) tarafından hazırlanmış ve Milli Güvenlik Kurulu (MGK) Anayasa Komisyonu'ndan geçerek MGK görüşmeleriyle son biçimini almıştır.

Bu dönemde seçimlere ilişkin resmi anlayışın temel özelliklerini saptamak açısından seçim yasası tasarısı genel gerekçesine ve görüşmelerine gözatmak yararlı olacaktır kanısındayım.

DM'ce hazırlanan Milletvekili Seçimi Kanunu Tasarısı'nın genel gerekçesinde, seçimin, demokrasinin- temsili rejimin olmazsa olmaz bir unsuru olduğu vurgulanmakla birlikte, her ülkenin kendi bünyesine uygun seçim sistemini benimsediği belirtilmekte ve buradan hareketle Türkiye'nin içinde bulunduğu koşullar irdelenmektedir. Gerekçeden anlaşıldığı üzere, seçim sistemi oluşturulurken toplumun "hastalandığı" tanısından yola çıkılmaktadır. Bu tanının koyulmasını sağlayacak belirtiler ise, "Devlet idaresi"nin mümkün olamaması, partilerin "aralarında anlaşıp gerektiğinde koalisyon hükümetleri" kuramamaları, milletvekillerinin "maddi menfaatleri karşılığında parti" değiştirmeleridir. Tanıyı hastalığın nasıl sağaltılacağı konusu izlemektedir. Sağaltım yollarından birisi olarak "... yasama meclisine devlet faaliyetlerinde istikrarı sağlayacak hükümeti devamlı destekleyerek hükümet krizlerini önleyecek bir çoğunluğun hakim" olmasının sağlanması görülmektedir. Yani seçim sistemi yoluyla bir partinin mecliste çoğunluğu oluşturması ve koalisyona gitmeden hükümeti kurması sağlanacaktır. Meclis içinde çoğunluk da çifte barajla, yani ülke genelindeki yüzde onluk baraj ve seçim çevresi barajıyla oluşturulacaktır.⁸

Gerekçede, barajların, siyasi partilerin "yasama meclisinde temsilileri"nin "büyüklükleri ile orantılı" olması amacıyla konduğu belirtilmekle birlikte, Tasarı'nın görüşmeleri sırasında DM Anayasa Komisyonu Başkanı Orhan Aldıkaçtı, barajların amacını daha açık hale getirmektedir: "Bu barajlardan amacımız ne idi?.. Bu barajlardan amacımız, siyasi partilerin ortadan kaldırılması değildi arkadaşlarım... Sorun, Yasama Meclisinde temsil edilmelerini, küçük partilerin önlemek, mümkün olduğu ölçüde parlamentoda büyük partilerin temsil edilmesini sağlamak."⁹ Alınunun dilini düzelterek olursak, bu barajlardan murad edilen, mecliste, küçük partilerin temsil edilmesinin önlenmesi, büyük partilerin temsil edilmesinin sağlanmasıdır ve Gerekçe'deki ifadelerle birlikte düşünürsek- böylelikle "devlet faaliyetlerinde istikrar" gerçekleştirilecektir. Aldıkaçtı seçim yasasındaki bu ve buna benzer düzenlemeleri de şöyle meşrulaştırmaktadır: "...toplum hastalanmış"tır, hasta olan toplumu iyileştirmede de "demokrasinin kuralları" kullanılamaz, "...demokrasinin nasıl olağanüstü haller rejimi

⁸"Milletvekili Seçimi Kanunu Tasarısı ve Anayasa Komisyonu Raporu", S. sayısı 386, Danışma Meclisi Tutanak Dergisi, Cilt 17, 1983, s. 11.

⁹28.4.1983 tarihli Danışma Meclisi görüşmesi, Danışma Meclisi Tutanak Dergisi, Cilt 17, 1983, s. 95.

varsa; Seçim Kanununda da olağanüstü özel durumun ihtiyaçlarını gerektiren bir kanun uygulanması, konması zorunludur."¹⁰

Tüm bu sözlerden anlaşılabilir ki oluşturulan seçim sisteminin ana amacı partilerin veya görüşlerin Mecliste gücü oranında temsil edilmesini sağlamak değil, seçim mekanizması yardımıyla Meclis'te bir çoğunluk oluşturulmasını sağlamaktır. Ancak bu şekilde siyasal alanda "istikrara" ulaşılabileceği düşünülmektedir. Burada sözü edilen "istikrar"ın ne olduğu ve 1980 öncesi gündeme gelmekle birlikte gerçekleştirilme ortamına 1980'lerden sonra kavuşan IMF patentli istikrar paketi ve uygulamaları ile ilişkisinin de açıklanması gerekmektedir. Ancak yazının sınırlarını aşması nedeniyle bu ve benzeri sorunları belirterek geçmek durumundayım.

Bu aşamada, 1983 yılında kabul edilen yasalarla oluşturulan seçim düzenine ve süreç içinde geçirdiği değişikliklere bir gözatalım isterseniz.

I. 2. 1. Seçme ve Seçilmeye İlişkin Düzenlemeler

1961 yılına ait 298 sayılı yasaya göre, "Yirmi bir yaşını bitiren her Türk seçmendir." "Silah altında bulunan erler onbaşılar, kıta çavuşları (her ne sebeble olursa olsun, izinli, bulunanlar da bu hükme tabidir), askeri öğrenciler" oy kullanamazlar. "Kısıtlı olanlar" ve "Kamu hizmetinden yasaklı olanlar" seçmen olamazlar.¹¹

1961 Anayasası'na göre, "30 yaşını dolduran her Türk milletvekili seçilebilir. Türkçe okuyup yazma bilmeyenler, kısıtlılar, yükümlü olmasına ve muaf bulunmamasına rağmen muvazzaf askerlik hizmetini yapmayanlar veya yapmış sayılmayanlar ve kamu hizmetinden yasaklılar ile ağır hapis cezasını gerektiren bir suçtan dolayı kesin olarak hüküm giymiş olanlar ve -taksirli suçlar hariç tutulmak üzere- beş yıldan fazla hapis cezasıyla veya zimmet, ihlâs, irtikap, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas gibi yüz kızartıcı suçlardan biriyle hüküm giymiş olanlar, affa uğramış olsalar da¹² milletvekili seçilemezler."

"Aday olmak memurluktan" çekilmeyi gerektirmez. "Hakimler ile subay, askeri memur ve astsubaylar, mesleklerinden çekilmedikçe aday olamazlar ve seçilemezler."¹³

Senato üyeliği için, kırk yaşını doldurmuş ve yükseköğretim yapmış her kişi aday olabilir ve seçilebilir. Milletvekili seçilme yeterliğine sahip olmayanlar senato üyeliğine de seçilemezler.¹⁴

1982 Anayasası'nda "Yirmibir yaşını dolduran her Türk vatandaşı"nın seçmen olabileceği belirtilmektedir¹⁵. Ancak 1987 yılında çıkarılan 3361 sayılı yasanın 1.

¹⁰Danışma Meclisi Görüşmesi, a.g.y., s. 95.

¹¹Erdem, a.g.y., s. 252-253

¹²Daha sonra bu ibare maddeden çıkarılmıştır.

¹³Sabahattin Şahin, 1961 1982 T.C. Anayasaları, Savaş Yayınları, Ankara, 1986, s. 83-84.

¹⁴Şahin, a.g.y., s. 109.

¹⁵Şahin, a.g.y., s.76.

maddesiyle, yukarıda sözünü ettiğimiz Anayasa hükmü değiştirilerek, "20 yaşına giren her Türk vatandaşı"nın seçmen olabileceği karara bağlanmaktadır.¹⁶

Milletvekili seçilebilmek için gerekli olan koşullara da, 1961 Anayasası'nda belirtilenler dışında, şunlar eklenmiştir : Türkçe okuyup yazma şartı yerine, en az ilkokul mezunu olma koşulu getirilmiştir. Taksirli suçlar hariç tutulmak üzere, bir yıl veya daha fazla hapis cezası alanlar (önceden beş yıld) ile "...kaçakçılık, resmi ihale ve alım satımlara fesat karışırma, Devlet sırlarını açığa vurma, ideolojik veya anarşik eylemlere ve bu gibi eylemleri tahrik ve teşvik suçlarından biriyle hüküm giymiş olanlar, affa uğramış olsalar bile milletvekili seçilemezler." . Bunun yanısıra, "Hakimler ve savcılar, yüksek yargı organları mensupları, yükseköğretim kurumlarındaki öğretim elemanları, Yükseköğretim Kurulu üyeleri, kamu kurum ve kuruluşlarının memur statüsündeki görevlileri, yaptıkları hizmet bakımından işçi niteliği taşımayan diğer kamu görevlileri ve Silahlı Kuvvetler mensupları, görevlerinden çekilmedikçe aday olamazlar ve milletvekili seçilemezler"¹⁷. 1961 Anayasası aday olmaya ilişkin bu gibi düzenlemeleri yasalara bırakırken 1982 Anayasası'nın 76. maddesi ayrıntıları da kapsayacak biçimde düzenlenmiştir. Ayrıca, 1961 Anayasası'na göre, memurların aday olabilmek için görevlerinden ayrılmaları gerekmiyordu. 306 sayılı yasanın 17. maddesi bu konuyu daha ayrıntılı bir biçimde düzenlemektedir ve bu maddeye göre, "Devlet, katma bütçeli idareler, il özel idareleri, belediyelerle, bunlara bağlı daire ve müesseseler, İktisadi Devlet Teşekkülleri ve bunların kurdukları müesseseler ve ortaklıklar ile kamu tüzel kişiliklerinde, memur ve hizmetli olarak çalışanlarla, belediye başkanları, aday olmak veya aday gösterilmek için istifa zorunda değildirler." Fakat bu kişiler, görevlerinden çekilmedikçe "görevli buldukları seçim çevresinden adaylıklarını koyamazlar, aday gösterilemezler ve seçilemezler", ancak görevli oldukları yerin dışındaki bir seçim çevresinden aday olmaları ve seçilmeleri için bir engel yoktur. Madde 18 de ordu mensuplarının adaylığına ilişkindir: "Her sınıftan muvazzaf subaylarla askeri memur, askeri adli hakim ve astsubaylardan ordudan ayrılma hakkını kazanmış bulunanlar", eğer "Genel ve ara seçimlerin başlangıcından iki ay önce", erken seçim olması durumunda "yenileme kararının ilanından başlayarak yedi gün içinde, ayrılma isteğinde" bulunmamışlarsa "görevli oldukları veya emirleri altındaki askeri birlik ve müesseselerin bulunduğu seçim çevrelerinden" aday olamazlar ve seçilemezler. "Oy verme gününden en az kırk gün önce ayrılma isteğinde" bulunmamışlarsa da "hiçbir seçim çevresinden" aday olamazlar ve seçilemezler. Aynı yasanın 16. maddesine göre de, Yüksek Seçim Kurulu (YSK) ve il seçim kurulu başkan ve üyeleri ile ilçe seçim kurulu başkanlarının aday olabilmeleri ve seçilebilmeleri için görevlerinden çekilmeleri zorunludur ve aday olmak isteyenler, tercihlerini "il ve ilçe seçim kurullarında görevi kabul" etmeden önce yapmalıydılar. Söz konusu kişiler bu aşamadan sonra "memurlar hakkında koyulan kayıtlara tabi olurlar."¹⁸

1961 ve 1982 Anayasası'nın ilgili hükümlerini karşılaştırdığımızda, aday olmaları ve seçilebilmeleri, görevlerinden ayrılma şartına bağlanan meslek guruplarının sayısında da bir artış olduğunu görebiliriz: Savcılar, yüksek yargı organları elemanları, yükseköğretim kurumlarında çalışan öğretim elemanları, Yükseköğretim Kurulu üyeleri, kamu kurum ve kuruluşlarının memur statüsündeki görevlileri, yaptıkları hizmet

¹⁶3361 sayılı yasa, Resmi Gazete, Sayı 19464 Mükerrer, s. 1.

¹⁷Şahin, a.g.y., s. 82-83.

¹⁸Erdem, a.g.y., s. 304.

bakımından işçi niteliği taşımayan kamu görevlilerinin, görev yaptıkları seçim çevresi dışında herhangi bir seçim çevresinde dahi aday olabilmeleri ve seçilebilmeleri için görevlerinden ayrılmaları gerekmektedir¹⁹. Anlaşılacağı gibi, ilgili yasa maddelerine de Anayasa'da yazılanları yinlemek ve seçimden ne kadar önce görevden ayrılmak gerektiği vb. koşulları sıralamaktan başka yapacak bir iş kalmamıştır !....

1980 sonrası, seçme ve seçilmeye ilişkin bazı düzenlemeler de "geçici madde"lerle yapılmıştır. 1982 Anayasası'nın geçici 16. maddesi, "Anayasasının halkoylamasına ilişkin oy verme kütüğünde ve sandık listesinde kaydı ve oy kullanma yeterliği bulunduğu halde hukuki veya fiili herhangi bir mazereti olmaksızın halkoylamasına katılmayanlar Anayasanın halkoylamasını takip eden beş yıl içinde yapılacak genel ve ara seçimleri ile mahalli seçimlere ve diğer halkoylamalarına katılamazlar, seçimlerde aday olamazlar." demektedir²⁰. Anayasa'nın kabulü için yapılan halkoylamasının 7 Kasım 1982 olduğu gözönüne alınırsa, bu oylamaya katılmayanlar, 7 Kasım 1987'ye kadar seçme ve seçilme haklarından yoksun kalacaklardır.

1983 yılına ait 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nun Geçici 12. maddesi ise, "1402 sayılı Sıkıyönetim Kanununun 2 nci maddesine göre sıkıyönetim komutanlarının işlerine son verilenler, bu işlem tarihinden itibaren beş yıl müddetle aday olamazlar." diyerek seçilme hakkının kullanılmasının önüne bir engel daha koymaktadır.²¹

I. 2. 2. Milletvekili Sayısının Belirlenmesi ve Milletvekilliklerinin Illere Dağılımı

1960 öncesi düzenlemelerde, milletvekili sayısı nüfus artışına bağlı olarak değişirken²², 1960 sonrasında milletvekili sayısının belirlenmesinde, nüfus artışı esasından vazgeçildiği ve milletvekili toplam sayısının 450 olarak sabitlendiği görülmektedir.

1961 yılına ait 298 sayılı yasaya göre, milletvekilliği dağılımı da şöyle yapılmaktadır : Son genel nüfus sayımındaki ülke nüfusu, milletvekili toplam sayısı olan 450'ye bölünmektedir. Daha sonra, her ilin nüfusu bölme sonucu elde edilen rakama bölünerek illerin çıkaracakları milletvekili sayıları saptanmaktadır. Bu saptama sonucunda elde edilen milletvekili sayısı 450'ye ulaşmamışsa, nüfusu milletvekili çıkarmaya yetmeyen illere birer milletvekilliği verildikten sonra, kalan milletvekillikleri, bırakıkları artık nüfusların büyüklüğüne göre sıraya dizilmiş bulunan illere dağıtılır. Son kalan milletvekilliğinin verilmesinde, iki veya daha fazla il eşit nüfus artığına sahipse, bunlar arasında ad çekilerek sözkonusu milletvekilliği de dağıtılır.

1980 sonrasında ise, milletvekili sayısının belirlenme yöntemi aynı kalmakla birlikte, milletvekilliklerinin illere dağıtılması yönteminde değişiklik yapılmıştır. 1983 yılında Danışma Meclisi'nce kabul edilen Milletvekili Seçimi Kanunu Tasarısı'nda, milletvekilliklerinin illere dağılımında, 1960-1980 arasında kullanılan yöntemin

¹⁹Şahin, a.g.y., s. 83; 2839 sayılı yasa, Resmî Gazete, Sayı 18076, s. 4-5.

²⁰Şahin, a.g.y., s. 192.

²¹2839 sayılı yasa, a.g.y., s. 17.

²²Erdem, a.g.y., s. 301.

benimsendiği görülmektedir²³. Ancak MGK Anayasa Komisyonu'nun hazırladığı metinde, dağılım yönteminde bir farklılaşma sözkonusudur²⁴ ve 2839 sayılı milletvekili Seçimi Kanunu'na da aynen yansıtılmıştır. Bu düzenlemeye göre, önce her ile bir milletvekilliği verilir. Daha sonra, son genel nüfus sayımı ile belli olan nüfus, kalan milletvekilliği sayısına bölünerek bir rakam elde edilir. Her ilin nüfusu, bu rakama bölünerek illerin çıkaracağı milletvekili sayısı saptanır. Bu yoldan hesaplanan milletvekili sayısı 400'ü (1987 yılında yapılan anayasa değişikliğiyle milletvekili sayısı 450'ye çıkarılmıştır²⁵) bulmazsa, nüfusu milletvekili çıkarmaya yetmeyen illerin nüfusları ile aruk nüfus bırakan illerin aruk nüfusları, büyüklüklerine göre sıraya konur ve ilk aşamada iller arasında bölüştürülmemiş olan milletvekillikleri bu sıraya göre dağıtılır²⁶.

1980 sonrası benimsenen dağıtım biçimi, küçük iller yararınadır. Diğer bir deyişle, kırsal kesimi ve dolayısıyla burada güçlü olan parti/partileri, daha somut olarak söylersek sağ partileri gözetmektedir. Bilindiği gibi 1980 öncesi sosyal demokrat çizgide yeralan Cumhuriyet Halk partisi, önemli ölçüde büyük illerden milletvekili çıkarmakta, kırsal kesimde yeralan küçük illerdeki milletvekillikleri ise büyük ölçüde sağ partilere gitmekteydi (1980 sonrası Anavatan Partisi'nin ortaya çıkışı ve görel olarak gelişmiş olan büyük illerden de milletvekilliği kazanmasıyla bu eğilim bir değişiklikten söz edilebilmekle birlikte, diğer partiler açısından bakıldığında eğilimde temel bir değişiklik görülmektedir). Ancak sözkonusu değişikliğe ait madde gerekçesinden ve MGK görüşmelerinden bu eğilimin gözönünde tutulup tutulmadığı anlaşılacaktır²⁷. Fakat sonuç olarak bu düzenleme, küçük illerin meclis içindeki etkinliğini artıracak, tersine büyük illerinkini ise azaltacak niteliktedir.

I. 2. 3. ...Ve Seçim Sistemi

1980 sonrası düzenlemelerde, 1960'ların çift kanatlı Meclis'i yerini tek kanatlı bir meclise bırakmaktadır. Mecliste yer alacak temsilciler ise, 2839 sayılı yasanın 2. maddesi uyarınca, nisbi temsil sistemine göre yapılacak tek dereceli seçimle belirlenecektir²⁸.

Seçim sistemine ilişkin düzenlemeler yapılırken, seçim sistemlerinin iki ayrı kolu olan çoğunluk sistemi ve nisbi temsil sistemi arasında bir tercih yapılmış ve 1960 sonrasında da değişik biçimleriyle uygulanmış olan nisbi temsil sistemi seçilmiştir. Nisbi temsil sisteminin değişik biçimleri arasından da d'Hondt sistemi benimsenmiştir.

²³"Milletvekili Seçimi Kanunu Tasarısı...", a.g.y., s. 27.

²⁴"Milletvekili Seçimi Kanunu Tasarısının Danışma Meclisince Kabul Olunan Metni ve Millî Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonu Raporu", S. sayısı 588, Millî Güvenlik Konseyi Tutanak Dergisi, Cilt 9, 1983, s. 32.

²⁵3361 sayılı yasa, a.g.y., s. 1.

²⁶2839 sayılı yasa, a.g.y., s. 1.

²⁷"Milletvekili Seçimi Kanununun Tasarısının Danışma Meclisince...", a.g.y., s. 14. 15-16; 10.6.1983 tarihli Millî Güvenlik Konseyi görüşmesi, Millî Güvenlik Konseyi Tutanak Dergisi, Cilt 9, 1983, s. 298.

²⁸2839 sayılı yasa, a.g.y., s. 1.

D'Hondt sistemi, nisbi temsil sisteminin çoğunluk sisteminin verdiği sonuçlara en yakın sonuçlar veren biçimidir²⁹ ve bu özelliğiyle de aslında nisbilikten uzaklaşan bir sistemdir. Bir başka deyişle, klasik d'Hondt sistemi de, çoğunluk sisteminde olduğu gibi parlamentoda büyük partilerin aşırı, küçük partilerin ise eksik temsiline (herber partinin aldığı geçerli oyların parlamentodaki sandalye sayısına yansıtılabilmesi çerçevesinde, kazanılan sandalye oranı ile alınan geçerli oy oranı arasındaki fark, aşırı ve eksik temsil oranları olarak düşünülebilir) yol açmaktadır.

I. 2. 3. 1. Çifte Kavrulmuş Baraj

1980 sonrasında, seçim yasası hazırlanırken "istikrar" sağlamak adına, d'Hondt sisteminin büyük partileri kayıran özelliği de yeterli görülmemiş olunacak ki, sistem içine ayrıca barajlar da yerleştirilmiştir.

2839 sayılı yasanın 33. maddesi şöyle demektedir: "Genel seçimlerde ülke genelinde, ara seçimlerde seçim yapılan çevrelerin tümünde, geçerli oyların yüzde onunu geçemeyen partiler milletvekili çıkaramazlar."³⁰ Bu hükümden de anlaşılacağı gibi, barajlardan birisi yüzde oranlı barajdır ve ülke çapında geçerli genel baraj niteliğindedir. Birçok ülkede seçim sistemleri, değişik gerekçeler kullanılarak, barajlarla desteklenmektedir. Örneğin, İsrail'de baraj %1'dir ki, yüzde oranlı barajların en düşüğüdür, birleşme öncesi Batı Almanya'da ise Bundestag üyelerinin nisbi temsil sistemine göre seçilen kısmı için baraj %5'dir ki demokrasilerde uygulanan en yüksek oranlı baraj olduğu ifade edilmektedir³¹. Türkiye'de uygulanmakta olan barajın, bu çerçevede değerlendirildiğinde oldukça yüksek olduğu söylenebilir.

Türkiye'deki uygulamalara dönecek olursak, yüzde onluk genel barajın, mantığına uygun olarak, yalnızca siyasi partileri etkilediğini görürüz. Bağımsız adayların, milletvekili olabilmek için aday oldukları seçim çevresinde sözkonusu olan çevre barajını geçmeleri yeterlidir. Ancak küçük partilerin genel barajı, listelerine aldıkları bağımsız adaylarla aşmalarını önlemek amacıyla, 1987 yılında çıkarılan 3377 sayılı yasanın 9. maddesi ile yeni bir düzenlemeye gidilmiştir: Bir parti listesinde yer alan bağımsız adayların da milletvekili olabilmesi için listesinde yer aldıkları partinin yüzde onluk genel barajı aşması gerekmektedir³².

Seçim sistemi içinde yer alan bir diğer baraj da, herbir seçim çevresinin çıkaracağı milletvekili sayısına göre farklılaşan oranlara sahip olan seçim çevresi barajıdır. 2839 sayılı yasanın 34. maddesinin 2. fıkrası bu baraja ilişkindir ve "Bir seçim çevresinde, kullanılan geçerli oyların toplamının, o çevreden çıkacak milletvekili sayısına bölünmesiyle elde edilecek sayıdan en az oy alan siyasi partilere ve bağımsız adaylara

²⁹Arend Lijphart, "The Political Consequences of Electoral Laws 1945-85", *American Political Science Review*, Volume 84, No. 2, 1990, s. 484; Hikmet Sami Türk, "Seçim Sisteminde Değişiklik Yapılmasına İlişkin Bazı Öneriler", *Türk Parlamentoculuğunun İlk Yüzyılı, Siyasi İlimler Derneği Yayınları*, Ankara, 1976, s. 372, 382-383.

³⁰2839 sayılı yasa, a.g.y., s. 8.

³¹Vernon Bogdanor, "Introduction", *Democracy and Elections*, V. Bogdanor ve D. Butler (der.), Cambridge University Press, Cambridge, 1983, s. 15.

³²3377 sayılı yasa, Resmi Gazete, Sayı 19476, s. 3.

milletvekilliği tahsis edilmez." demektir³³. Seçim çevresi barajı yüzde oranlı baraj olarak da ifade edilebilir (bu aşamadan sonra çevre barajından sözedilirken bu ifade biçimi kullanılacaktır). Şöyle ki, iki milletvekili çıkaracak bir seçim çevresinde, çevre barajının aşılabilmesi için o seçim çevresinde kullanılan geçerli oyların 1/2'sinin yani %50'sinin alınması gerekmektedir. 3 milletvekili çıkaracak bir seçim çevresinde ise, oyların 1/3'ünün yani %33'ünün, 4 milletvekili çıkaracak bir çevrede ise, oyların 1/4'ünün yani %25'inin ... alınması gerekmektedir³⁴.

Yüzde oranlı barajı geçmek için gereken oy oranı sabitken -Türkiye örneğine bakarsak, partilerin genel barajı geçmeleri için ülke çapında toplam geçerli oyların %10'unu almaları gerekmektedir- seçim çevresi barajında yukarıdaki örnekten de anlaşılacağı gibi, durum farklıdır: Seçim çevresinin genişliği, barajı geçmek için gereken oy oranı ile ters orantılıdır. Yani, seçim çevresi genişledikçe çevre barajını geçmek için gereken oy oranı düşmekte, çevre daraldıkça bu oran yükselmektedir³⁵. Çünkü seçim çevresinin genişlemesi, çıkaracağı milletvekili sayısının artması demektir ve seçim çevresi barajı hesaplanırken bölün konumunda olan milletvekili sayısının artması, barajı geçmek için gereken "oy oranı"nı düşürmektedir.

Dar seçim çevresinde, büyük partilere oranla daha az oya sahip küçük partilerin seçim çevresinin darlığına bağlı olarak yüksek olan çevre barajına takılma olasılığı daha fazladır ki bu da parlamentoda küçük partilerin eksik temsiline neden olarak nisbi temsilden uzaklaşmayı getirmektedir. Bunun yanı sıra, geniş bir seçim çevresinin parçalanarak birden fazla seçim çevresine ayrılmasıyla, daraltılmasıyla, milletvekili çıkarmaya yetmediği için değerlendirilmeye alınmayan oylar, yani artık oylar daha fazla olmaktadır. Diğer bir deyişle, partilerin aldıkları geçerli oyların bir kısmı milletvekilliğine dönüştürülememektedir. Bu durumdan da büyük partilerden daha çok küçük partiler olumsuz yönde etkilenmektedir³⁶. İtalya, Danimarka, Belçika gibi Avrupa'da nisbi temsil sistemini benimseyen kimi ülkelerde, seçim çevrelerindeki artık oyların birleştirilmesine olanak sağlamak amacıyla, "ikinci hesaplamada" ilkinde göre daha geniş bir seçim çevresi (tüm ülkeyi tek bir seçim çevresi olarak kabul etmek, birkaç seçim çevresine ayrılmış olan bir ili veya ilçeyi tek bir seçim çevresi olarak kabul etmek vb.) oluşturmak yoluyla veya İsrail ve Hollanda'da olduğu gibi, baştan itibaren ülkeyi tek bir seçim çevresi olarak kabul etmek yoluyla küçük partilerin daha iyi temsil edilmeleri, değerlendirilmemiş oyların azaltılması ve böylece nisbi temsil oranının yükselmesi sağlanmaktadır³⁷. İlk guruba Türkiye'den bir örnek olarak 1965 seçimlerinde uygulanan ulusal artık sistemi gösterilebilir³⁸.

³³2839 sayılı yasa, a.g.y., s. 9.

³⁴Hikmet Sami Türk, "Barajın Daralması", Cumhuriyet Gazetesi, 119.9.1987. s. 13.

³⁵Türk, 1976, a.g.y., s. 379.

³⁶Türk, 19.9.1987, a.g.y., s. 13.

³⁷Richard Rose, "Elections and Electoral Systems: Choices and Alternatives" ve Dick Leonard, "Benelux", *Democracy and Elections*, V. Bogdanor ve D. Butler (der.) Cambridge University Press, Cambridge, 1983, s. 35-36, 38 ve s. 150.

³⁸Bu sistem, birinci hesaplamada, seçim çevrelerinde partilerin milletvekili çıkarmağa yetmeyen ve bu nedenle değerlendirilemeyen oylarını, artık oylarını, ikinci hesaplama için oluşturulan seçim çevresinde birleştirmek olanağı sağlamaktadır. Böylece bir yandan artık geçerli oyların da dikkate alınmasını sağlayarak, oyların olanaklı olduğunca milletvekili sayısına yansımaları sağlayarak değerlendirilmemiş oy sayısını azaltmakta, diğer yandan

Nisbi temsil sistemini benimseyen ülkeler içinde, temsil oranının en düşük olduğu Yunanistan ve İspanya örneklerinde, bu ülkelerin oldukça dar seçim çevrelerine sahip oldukları görülmektedir ki -Yunanistan'da bir seçim çevresinin çıkaracağı milletvekili sayısı ortalama 5, İspanya'da ise 6'dır- oranın düşük olmasının başlıca nedenlerinden birisi de budur.³⁹

Sonuç olarak şu söylenebilir: Geniş seçim çevresi veya ikinci hesapta genişletilmiş seçim çevresi, artık oyların azalmasını, küçük partilerin aldıkları oyların milletvekili sayısına yansımaları sağlayarak nisbi temsiline amacına uygun sonuçlar elde edilmesini olanaklı hale getirmektedir. Bu bilgiler ışığında, Türkiye'de 1980 sonrası düzenlemelere gözatalım...

I. 2. 3. 2. Seçim Çevrelerinin Daraltılması

2839 (1983) sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nun 4. maddesi "...çıkaraacağı milletvekili sayısı yediye kadar olan iller bir seçim çevresi sayılır. Çıkaraacağı milletvekili sayısı yediden fazla olan iller, birden fazla seçim çevresine bölünür."⁴⁰ diyerek geçmişte söz konusu olan, her ilin bir seçim çevresi olması ilkesinden vazgeçmiş görülmektedir (1961 yılına ait 298 sayılı yasanın 3. maddesine göre." özel kanunlardaki çevre ayırmaları saklı kalmak şartıyla, seçimlerde her il bir seçim çevresidir.")⁴¹.

Yeni düzenlemeyle seçim çevreleri daraltılarak, en fazla 7 milletvekili çıkarır hale getirilmektedir. Madde gerekçesinde, çıkaracağı milletvekili sayısı 7'ye kadar olan illerin bir seçim çevresi sayılması ve 7'den fazla milletvekili çıkaracak illerin birden fazla seçim çevresine bölünmesindeki amaç "... seçmenlerin uzun listeler oluşturan adayları tanıyamamaları mahzurunu gidermektir" biçiminde sunulmaktadır. O dönemde DM Anayasa Komisyonu Başkanı olan O. Aldıkaçtı da, Milletvekili Seçimi Kanunu Tasarısı'nın görüşüldüğü 89. birleşimde, seçim çevrelerinin daraltılmasının "...seçmenlerin adaylar içinden seçecekleri milletvekillerini daha iyi tanıyabilmelerini sağlamak..." amacıyla yapıldığını belirtmiştir⁴². Madde gerekçesinde ise, bu temel amacın yanında, seçim çevrelerinin çıkaracağı milletvekili sayısı azaltılarak o çevrelerde "...mahalli partilerin milletvekili sayısı çıkarılması ihtimalinin azalması...", "...55 il en çok 7 milletvekili çıkarırken "...birkaç ilin bunun üzerinde milletvekili çıkarılması ve listelerinin pek uzun olması gibi bir sakınca"nın önlenmesi, seçmenin partili

---

da bu özelliği nedeniyle, küçük partilerin artık oylarını ulusal seçim çevresinde birleştirerek kazandıkları temsilcilik sayısını artırmaları sonucunu doğurmaktadır. 1965 seçim sonuçları ele alındığında, iki büyük parti (Adalet Partisi ve Cumhuriyet Halk Partisi) dışındaki partilerin kazandıkları milletvekilliklerinin büyük bir kısmını, ülkenin tek bir seçim çevresi olarak kabul edildiği ikinci hesaplamada elde ettikleri görülmektedir. Böyle bir sistem, gerek artık oyların olabildiğince değerlendirilebilmesini, milletvekili sayısına yansımaları sağlayarak ve gerekse, buna bağlı olarak küçük partilere, milletvekilliği sayılarını artırma olanağı vererek nisbi temsil oranını yükseltmektedir.

³⁹Rose, a.g.y., s. 40-41.

⁴⁰2839 sayılı yasa, a.g.y., s. 2.

⁴¹Erdem, a.g.y., s. 252.

⁴²25.4.1983 tarihli Danışma Meclisi görüşmesi, Danışma Meclisi Tutanak Dergisi, Cilt 17, 1983, s. 6.

milletvekili adayları arasında "karma bir seçim yapma imkanına daha kolaylıkla kavuşmasını"n sağlanması gibi nedenler de ileri sürülmüştür.⁴³

Dar seçim çevresi ilkesini benimsemenin gerekçeleri "tarafsız" gibi görünmekle birlikte, bu tipte bir seçim çevresi, daha önce de değindiğimiz gibi, küçük partilerin zararına sonuçlar doğurmaktadır ki bu sonuç, her ne kadar Tasarı'nın hazırlayıcılarına, sözkonusu değişiklik nedeniyle dile getirilmese de "istikrarı" sağlamak amacıyla küçük partileri dışlayıp sahneyi büyük partilere bırakmayı amaçlayan bir seçim sisteminin içine pek güzel oturmaktadır.

Seçim çevrelerine ilişkin düzenlemeler bu noktada da durmamıştır. 1986 yılında çıkarılan 3270 sayılı yasanın 10. maddesiyle, 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun merkez adaylığına ilişkin 38. maddesi tümden değiştirilmiş ve kontenjan adaylığı başlığı altında yeni düzenlemelere gidilmiştir. Yine aynı yasanın 33. maddesi ise, 2839 sayılı yasanın 34. maddesinde, kontenjan adaylığına ilişkin düzenlemelere paralel kimi değişiklikler ve eklentiler yapmıştır. Bildiğimiz gibi 34. madde, bir seçim çevresinde seçim çevresi barajının hesaplanmasına ve milletvekilliklerinin dağıtılmasına ilişkindir. 3270 sayılı yasa ile getirilen değişiklikler, bir seçim çevresinde kontenjan adayı olup olmadığına bağlı olarak seçim çevresi barajının hesaplanmasını ve milletvekilliklerinin dağılımını yeniden düzenlemektedir. Bu düzenlemeye göre, kontenjan adayı gösterilen seçim çevrelerinde seçim çevresi barajı hesaplanırken, toplam geçerli oylar o seçim çevresinden çıkacak milletvekili sayısının bir eksiğine bölünecektir.⁴⁴

33. maddenin çevre barajını etkileyen hükümleri, kontenjan adayı gösterilen seçim çevrelerinde, çevre barajı hesaplanırken bölme işleminin, o çevreden çıkacak milletvekili sayısının bir eksiği ile yapılacağını belirterek sözkonusu yerlerde seçim çevresi barajını yükseltmektedir. Örneğin, 5 milletvekili çıkaracak iki seçim çevresinden, A, alı ve daha fazla sayıda milletvekili çıkaracak bir ilin seçim çevrelerinden birisi olarak kontenjan adayı gösterilen, B seçim çevresi ise, yalnızca beş milletvekili çıkaracak olması itibariyle kontenjan adayı gösterilmeyen bir il olsun, bu durumda A'nın çevre barajı hesaplanırken, burada kontenjan adaylığı gözönünde tutularak, bölme işlemi toplam milletvekilliği sayısının bir eksiği ile, yani 4'le yapılmaktadır. Diğer bir deyişle, buradaki bir bağımsız adayın veya siyasi partinin çevre barajını geçebilmesi için toplam geçerli oyların 1/4'ünü, yani %25'ini alması gerekmektedir. Halbuki kontenjan adayı çıkaramayacak olan B ilinde, seçim çevresi barajının geçilebilmesi için oyların 1/5'inin yani %20'sinin alınması yeterlidir. Dolayısıyla, iki seçim çevresi aynı sayıda milletvekilliğine sahip olmasına rağmen, A seçim çevresinde, kontenjan adaylığına bağlı olarak bölme işlemi bir eksiği ile yapıldığından, A'nın seçim çevresi barajı B'ninkinden %5 oranında yüksek olmaktadır. Bunun yanı sıra, bu düzenleme, ülke genelinde en geniş seçim çevresi olan 7 milletvekili çıkaracak seçim çevrelerindeki çevre barajını da yükseltmektedir. En geniş seçim çevresi olması özelliğine bağlı olarak en düşük seçim çevresi barajına sahip olan bu yerlerin barajı da %14.28'den (1/7), %16.66'ya (1/6) çıkmaktadır.

3377 (1987) sayılı yasanın 10. maddesiyle; kontenjan adayı gösterilen seçim çevrelerinde çevre barajı hesaplanırken, bölme işleminin o seçim çevresinden çıkacak

⁴³ "Milletvekili Seçimi Kanunu Tasarısı..." a.g.y., s. 13.

⁴⁴ 3270 sayılı yasa, Resmi Gazete, Sayı 19079 Mükerrer, s. 9.

milletvekili sayısının bir eksiği ile yapılacağını belirten hüküm kaldırılmıştır⁴⁵. Artık seçim çevresi barajının hesaplanmasında, o seçim çevresinden kontenjan adayı gösterilip gösterilmediğine bakılmayacaktır. Bir seçim çevresinde kontenjan adayı olması, o seçim çevresinin barajının hesaplanmasında herhangi bir farklılığa yol açmamaktadır, 3270 sayılı yasa ile, kontenjan adaylığı ile seçim çevresi barajının hesaplanması arasında kurulan ilişki, 3377 sayılı yasa ile koparılmaktadır. Ancak aynı yasanın 7. maddesi, çıkaracağı milletvekili sayısı 6'ya kadar olan illerin bir seçim çevresi sayılacağını ve altıdan fazla sayıda milletvekili çıkaracak olan illerin birden fazla seçim çevresine bölüneceğini hükme bağlayarak seçim çevrelerini biraz daha daraltma yoluna gitmiştir⁴⁶. Böylece 3270 sayılı yasanın kontenjan adaylığına ilişkin düzenleme ile %14.28'den %16.66'ya yükselttiği en düşük seçim çevresi barajı, 3377 sayılı yasa ile kontenjan adaylığına ilişkin hüküm kaldırılarak, ama en geniş seçim çevresi daraltılıp 6 milletvekili çıkarır hale getirilerek aynen korunmuştur.

3377 sayılı yasa, en geniş seçim çevrelerini daraltarak en düşük çevre barajını yükseltirken, bu yasadan sonra, 10 Eylül 1987 tarihinde kabul edilen 3403 sayılı yasanın 5. maddesi ile, 2839 sayılı yasanın 34. maddesinin 2. fıkrasına, "Altı milletvekili çıkaracak seçim çevrelerinde bölme işlemi bir eksiği ile yapılır." cümlesi eklenerek ülke genelinde en düşük seçim çevresi barajına sahip olan 6 milletvekili çıkaracak en geniş seçim çevrelerindeki çevre barajı daha da yükseltilmiştir⁴⁷. Bu düzenleme ile, artık, en geniş seçim çevresine ait olan en düşük çevre barajı %16.66 (1/6) değil %20'dir (1/5). Yani bu seçim çevrelerinde bir bağımsız adayın veya siyasi partinin çevre barajını geçebilmesi için o seçim çevresindeki geçerli oyların en az %20'sini alması gerekmektedir. En düşük çevre barajının yükseltilmesinin yanında, sözkonusu düzenleme ile, 6 milletvekili çıkaracak bir çevre ile 5 milletvekili çıkaracak bir çevre arasında, seçim çevresi barajının yüksekliği açısından hiçbir fark kalmamıştır: Her iki çevrede de baraj %20'dir.

Gerek bu düzenlemenin gerekse seçim çevrelerinin daraltılmasını getiren 3377 sayılı yasanın 7. maddesi ile gelen düzenlemelerin nedenlerini, ilgili yasaların genel gerekçelerine veya ilişkili madde gerekçelerine bakarak anlamak olanaksızdır⁴⁸. Sonuçları açısından değerlendirmeye çalışırsak şunlar söylenebilir: 1987 yılında ardarda çıkarılan yasalarla, en düşük çevre barajı %14.28'den, %16.66'ya, daha sonra da %20'ye yükseltilmiştir. Varolan sistem en büyük parti/ partileri kollayan, bunların dışında kalan küçük hatta orta boy partilerin de dışlanmasını sağlayan özelliklere sahiptir. Klasik d'Hondt sisteminin, nisbi temsil sisteminin çoğunluk sistemine en yakın sonuçlar veren biçimi olduğunu belirtmiştik. Bu sistem içine yerleştirilen barajlarla ve seçim çevresi barajının sürekliliği olarak yükseltilmesiyle çoğunluk sistemine daha da yaklaşmıştır. Bu noktaya gelinmesini sağlayan bir başka uygulama da, daha sonra değineceğimiz kontenjan adaylığıdır. Şimdi 1991 yılında yapılan 19. dönem milletvekili seçimini de düzenleyen yasanın çevre barajına ilişkin hükümlerine bir gözatalım...

⁴⁵3377 sayılı yasa, a.g.y., s. 4.

⁴⁶3377 sayılı yasa, a.g.y., s. 3.

⁴⁷3403 sayılı yasa, Resmi Gazete, Sayı 19571 Mükerrer, s.2.

⁴⁸3377 sayılı yasaya ait genel gerekçe ve madde gerekçeleri, S. sayısı 577, s. 2 ve 3403 sayılı yasaya ait genel gerekçe ve ilgili madde gerekçesi, S. sayısı 619, s. 1, TBMM Tutanak Dergisi, cilt 44.

Yalnız 19. dönem milletvekili seçiminde geçerli olmak üzere, kimi seçim çevrelerinde çevre barajı farklı bir yöntemle hesaplanacaktır. 24 Ağustos 1991 tarihinde kabul edilen 3757 sayılı yasanın 7. maddesine göre, iki, üç milletvekili çıkaracak seçim çevreleri ve kontenjan adayı gösterilen dört milletvekili çıkaracak seçim çevrelerinde baraj %25'tir. Kontenjan adayı gösterilen beş milletvekili çıkaracak seçim çevrelerinde de çevre barajı %20'dir⁴⁹. Görüldüğü gibi, kimi seçim çevrelerinde geçerli olmak üzere çevre barajı yasa metninde yüzde oranlı baraj olarak ifade edilmektedir. Düzenlemenin getirdiklerine bakacak olursak; 2, 3 milletvekili çıkaracak seçim çevrelerinde barajın %25 olması, eski hesaplama oranla, bu seçim çevrelerinde çevre barajının düşmesini getirmektedir. Eski hesaplama göre, 2 milletvekili çıkaran seçim çevrelerinde baraj 1/2 yani %50, 3 milletvekili çıkaranlarda ise 1/3 yani %33.33 idi. Kontenjan adayı gösterilen 4 milletvekili çıkaracak seçim çevrelerinde barajın %25, yine kontenjan adayı gösterilen 5 milletvekili çıkaracak seçim çevrelerinde barajın %20 olması ise, sözkonusu barajların yasa metninde yüzde oranlı olarak ifade edilmesi dışında herhangi bir değişiklik getirmemektedir. Çünkü bizim ifade biçimimize göre (bkz. sf. 10), eski hesaplama sonucunda da 4 milletvekili çıkaracak bir seçim çevresinde çevre barajının geçilebilmesi için geçerli oyların 1/4'ünün yani %25'inin, 5 milletvekili çıkaracak bir seçim çevresinde ise oyların 1/5'inin yani %20'sinin alınması gerekmekteydi ve bu seçim çevrelerinden kontenjan adayı gösterilip gösterilmemesi çevre barajının hesaplanmasında bir farklılığa neden olmamaktaydı...

I. 2. 4. Adayların Belirlenmesi

Seçime katılan siyasi partiler, milletvekili adaylarını değişik biçimlerde belirleyebilirler. 1961-1965 döneminde iki tür aday gösterme sözkonusudur. 1. Seçim çevresinde saptanacak adaylar : Demokratik kurallar çerçevesinde yapılması istenmektedir. 2. Merkez organınca aday saptanması : Parti yetkili organları, seçime katıldığı illerde göstereceği aday sayısının % 10'unu geçmemek üzere aday gösterebilir⁵⁰. 1965-1971 döneminde ise aday saptanmasıyla ilgili çok ayrıntılı hükümler söz konusudur. Önseçim parti içi eylem olmaktan çıkarılmıştır. Seçim çevresinde, yani önseçimle saptanacak adaylar konusunda 648 sayılı yasanın 29. ve 30. Maddeleri birbiriyle çelişmektedir. Bu maddelerde hangisi uygulanacak sorusuna verilen yanıt şu olmuştur. Yasanın geçici 1. maddesine göre, 29. maddede yer alan usulün ayrıntılarını düzenleyecek yasa yürürlüğe girinceye kadar 30. Madde ve izleyen ilgili maddelerdeki hükümler uygulanacaktır. Çelişkinin nedenine gelirse, Ankara Hukuk Fakültesi'nden Siyasi Partiler Kanunu'na temel olacak görüşler istenmiştir. Buradan gelen, bütün parti üyelerinin katılacağı bir ön seçimin yararına dikkat çeken görüş benimsenerek tasarı olarak meclise verilmiştir. Ancak çeşitli düzeylerdeki tartışmalar sonucunda bir anlaşma sağlanamamıştır ve yasada her iki madde de yer almıştır. Bunun yanısıra geçici maddenin öngördüğü 29. Maddenin ayrıntılarını düzenleyecek yasa çıkartılmadığı için 1965 seçimi öncesi partiler adaylarını 30. maddeye göre seçmişlerdir⁵¹. Bunun yanısıra yine aynı yasanın 31. maddesine göre siyasi partilerin gösterecekleri adayların % 5'i merkez organlarınca belirlenebilir. Ayrıca bir seçim çevresinde partinin göstermesi gereken aday sayısı tamamlanamazsa veya herhangi bir nedenle ön seçimde adaylıkların doldurulamaması sözkonusuysa ve bu

⁴⁹3757 sayılı yasa, Resmi Gazete, Sayı 20972, s. 2.

⁵⁰Oya Araslı, Adaylık Kavramı ve Türkiye'de Milletvekili Adaylığı, Sevinç Matbaası, Ankara, 1972, s. 120-122.

⁵¹Araslı, a.g.y., s. 124-125.

adaylıklar verilen süre içerisinde seçimle doldurulamıyorsa bu yerler için adaylar merkez organlarınca seçilebilirler⁵².

1973 yılına ait 1783 sayılı yasa ise 648 sayılı yasanın 29, 30, 31'inci maddelerini değiştirmektedir. Bu yasada merkez yoklaması yönteminde temel bir değişiklik yapılmamakla birlikte ön seçime ilişkin hükümlerde yapılan değişikliklerle seçim çevresinde adayların belirlenme biçimi partilerin inisiyatifine bırakılmaktadır⁵³.

1980 sonrası yapılan ilk düzenlemelerde ise, adayların saptanmasında hem önseçim hem merkez yoklaması yönteminin kullanılacağı belirtilmektedir. Öncelikle merkez yoklaması yöntemini ve geçirdiği değişiklikleri inceleyelim.

I. 2. 4. 1. Merkez Yoklaması ve Kontenjan Adaylığı

1983 yılına ait 2820 sayılı yasanın 38. maddesi, "Merkez adaylığı" başlığı altında bu konuyu düzenlemektedir.

Bu düzenlemeye göre üç biçimde merkez adaylığı sözkonusu olmaktadır: 1. Önseçim yapılan bir seçim çevresinde, partiler o seçim çevresinin çıkaracağı milletvekili sayısı toplamının en fazla %25'i oranında merkez adayı gösterebilirler. Ama bu durumda gösterilen merkez adayları, listede, önseçimde oyların en az %75'ini almış bulunan adayın üstünden bir sıraya konulamaz. 2. Bir partinin seçim çevresinde örgütü bulunmazsa veya yeterli sayıda aday adayı olmazsa, aday listesi o partinin merkez karar ve yönetim kurulunca belirlenir. 3. Aday listelerinin kesinleşmesinden önce, listede bir boşalma olursa, boşalan yerler, adayların listedeki sıraya göre kaydırılmasıyla doldurulur ve listedeki eksiklikler de önseçimde en çok oyu almış olanlarla tamamlanır. Hala eksiklik sözkonusuysa, boş kalan yerler, parti merkez karar ve yönetim kurulu tarafından belirlenen adaylarla doldurulur⁵⁴.

Birinci madde, görüldüğü gibi, merkez adaylığına ilişkin genel nitelikte bir düzenlemedir, diğer ikisi ise belli koşulların gerçekleşmemesi durumunda merkez adayı gösterilmesine izin vermektedir.

Ancak 3270(1986) sayılı yasanın 10. maddesi ile yukarıda sözünü ettiğimiz 2820 sayılı yasanın 38. maddesi tümden değiştirilmekte ve kontenjan adaylığı uygulaması getirilmektedir. Bu düzenlemeye göre, "Siyasi partiler sadece 6 ve daha fazla milletvekili çıkaracak seçim çevrelerinde birer kontenjan adayı gösterirler. Kontenjan adayı, parti tüzüğünde gösterilen diğer usullerle belirlenen adayların sıralamasına dahil edilmeyerek ayrıca oy pusulalarına kontenjan adayı olarak sıra numarası verilmeden yazılır.

Siyasi partiler kontenjan adaylarını adayların tesbiti tarihinden itibaren en geç on gün içerisinde tespit ederek diğer adaylarla birlikte Yüksek Seçim Kuruluna bildirirler.

Aday listelerinin kesinleşmesinden önce herhangi bir sebeple bu listelerde boşalma olursa boşalan adaylıklar, parti tüzüğünde belirtilen esaslara göre süresi içerisinde doldurulur.

⁵² Araslı, a.g.y., s. 126, Erdem, a.g.y., s. 337.

⁵³ Erdem, a.g.y., s. 384.

⁵⁴ 2820 sayılı yasa, Resmi Gazete, Sayı 18027, s. 9.

Siyasi partiler milletvekili ara seçimi yapılacak seçim çevrelerinde de adaylarını yukarıdaki esaslara göre kontenjan adayı olarak belirleyebilirler."⁵⁵

Düzenlemenin amacı, madde gerekçesinde "...merkez adaylığı⁵⁶ parti içi sürtüşmelere sebebiyet verilmeyecek şekilde düzenlenmiş ve istikrar unsuru haline getirilmiştir."⁵⁷ gibi alçakgönüllü bir biçimde ifade edilmiş olsa da yeni düzenleme oldukça büyük değişiklikler getirmektedir. Düzenlemenin amacının anlaşılmasında, Anavatan Partisi (ANAP) milletvekili Eyüp Aşık'ın TBMM'deki görüşmeler sırasındaki ifadeleri, madde gerekçesinden daha yararlıdır, ayrıca iktidar partisinin "istikrar"dan ne anladığının ortaya çıkmasına da yardımcı olmaktadır : "... ön planda tutulan istikrardır.. önemli olan istikrardır... (kontenjan adaylığının) Büyük partilere avantaj sağladığı doğrudur.. bizim zararımızı, karımızı konuşmuyoruz; ama büyük partilere avantaj sağladığı doğrudur. Zaten istikrarı sağlamak hedeflerimiz arasındadır."⁵⁸.

2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun 38. maddesi ile bu maddeyi tümden değiştiren 3270 sayılı yasanın 10. maddesi karşılaştırıldığında, kontenjan adaylığı başlığı altında merkez adaylığından hayli farklı bir düzenlemenin gündeme geldiği söylenebilir. Farklılığı oluşturan noktalardan birisi, kontenjan adaylığının, yalnızca 6 ve daha fazla milletvekili çıkaran illerin 5, 6 ve 7 milletvekili çıkaracak seçim çevrelerinde sözkonusu olmasıdır. Bunun yanı sıra, kontenjan adayları, hiçbir koşul olmaksızın, parti listesindeki diğer adayların sıralamasına dahil edilmeyerek, sıra numarası almadan oy pusulalarına yazılmaktadır ve 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nun 34. maddesini değiştiren 3270 sayılı yasanın 33. maddesine göre de kontenjan adaylığının sözkonusu olduğu seçim çevrelerinde, geçerli oyların en çoğunu almış olan partinin kontenjan adayı, seçim çevresi barajını aşıp aşmadığına bakılmaksızın milletvekilliğini kazanmış sayılmaktadır⁵⁹. Yani kontenjan adayları, diğer milletvekilliklerinin dağıtılmasında kullanılan d'Hondt sistemi yerine, çoğunluk sisteminin bir biçimi olan dar bölge sistemi ile seçilmiş olmaktadır. Bir başka deyişle, kontenjan adaylığı uygulaması ile çoğunluk sistemi, nisbi temsil sisteminin içine yerleştirilmektedir ki bu düzenlemeden de elbette seçim çevresinde en çok oyu alan parti, yani büyük parti/partiler yararlanmaktadır. Böylece merkez adaylığının amacını aşan sonuçlara ulaşılmaktadır. Çünkü bu tür aday gösterme biçiminin amacı, parti merkezine, parti tabanında pek tanınmayan ama programlarını yürütmek için gerekli gördüğü kişileri listesine alabilmek olanağını tanımaktadır; kontenjan adaylığı düzenlemesinde olduğu gibi büyük partilere prim vermek değildir. Milletvekili adaylarının saptanması gibi parti içi bir düzenlemeye ilişkin olan merkez adaylığı teriminin, neredeyse içi boşaltılarak, seçim yarışında bazı partilere üstünlük sağlamak işleviyle donatılması olsa olsa "pragmatist" bir aklın ürünü olabilirdi ve öyle de oldu...

Sonuç olarak barajlarla desteklenmiş d'Hondt sistemi, seçim çevresi barajının sürekli olarak yükseltilmesi ve kontenjan adaylığı uygulaması ile giderek küçük, hatta

⁵⁵3270 sayılı yasa, a.g.y., s.3.

⁵⁶Verilen yasa önerisinde, "merkez adaylığı" terimi kullanılmaktadır, görüşmeler sırasında verilen bir önerge ile terim, "kontenjan adaylığı" biçiminde değiştirilmiştir.

⁵⁷3270 sayılı yasaya ait genel gerekçe ve madde gerekçeleri, S. sayısı 413, TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 26, s. 2-3.

⁵⁸20.3.1986 tarihli Meclis görüşmesi, TBMM Tutanak Dergisi, cilt 26, s. 395.

⁵⁹3270 sayılı yasa, a.g.y., s. 9.

orta boy partilerin iyice dışlandığı, büyük partilerin lehine sonuçlar verecek bir seçim düzeni oluşturulmuştur.

SHP'nin 3270 sayılı yasanın, kontenjan adaylığı uygulamasını getiren 10. ve 33. maddelerinin kimi hükümlerinin Anayasa'ya aykırılığını ileri sürerek açtığı iptal davası da bir sonuç vermemiştir. Anayasa Mahkemesi verdiği kararda, kontenjan adaylarının seçimi için öngörülen "dar bölge-tek ad" esasına dayanan çoğunluk" sisteminin küçük partilerin aleyhine olduğunu, "büyük partilerle küçük partiler arasında eşitsizlik" yarattığını kabul etmekle birlikte Anayasa'nın "seçim sisteminin belirlenmesini yasakoyucuya" bıraktığını ve yasakoyucunun "anayasal ilkelere uymak koşuluyla, uygun gördüğü sistemi benimseye"bileceğini ve bu sistemin "nisbi temsil, çoğunluk sistemi ya da karması" olabileceğini ve bu durumun "demokratik niteliği olumsuz yönde" etkilemeyeceğini belirtirken 10. maddenin Anayasa'ya aykırı olmadığını ve iptal isteminin reddinin gerektiğini bildirmiştir. Yasanın 33. maddesiyle sözkonusu olan, kontenjan adayı gösterilen seçim çevrelerinde, bölme işleminin milletvekili sayısının bir eksiği ile yapılmasına bağlı olarak çevre barajının yükselmesini ise, bu seçim çevrelerinde kontenjan adaylığına bağlı olarak çoğunluk sisteminin uygulanmasından kaynaklandığını ve ilke olarak baraj sisteminin "serbestlik ilkesini zedeleyen yönü" olmadığını ve "barajın makul ölçülerin korunduğu bir oranda yükseltilmesi"nin de bu yönde değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Bunun yanısıra "kontenjan adayları için çoğunluk, öbürleri için nisbi temsil sisteminin uygulanması sonucu, kontenjan adayı gösterilen illerle göstermeyenler arasında, kontenjan adayı gösterilen iller aleyhine barajın yükselmesiyle bir ayrılık çıkaca"ğını kabul etmekle birlikte bu durumun "eşitliğe aykırı bir yönü" olmadığınına karar vermiştir ve sayılan gerekçelerle 33. maddeyle getirilen değişikliklere yönelik iptal isteminin reddinin gerektiğini belirtmiştir. Sonuçta 3270 sayılı yasanın 10. ve 33. maddenin kontenjan adayı gösterilen seçim çevrelerinde, çevre barajının hesaplanmasına ilişkin hükmünün Anayasa'ya aykırı olmadığına ve iptal işleminin reddine karar verilmiştir⁶⁰.

22 Mayıs 1987 kabul tarihli 3377 sayılı yasanın 13 maddesi ise, 3270 sayılı yasanın 10. maddesi ile tümden değiştirilmiş olan 2820 sayılı yasanın 38. maddesinin ilk fıkrasını değiştirmektedir. Bu değişikliğe göre kontenjan adayları, 6 ve daha fazla milletvekili çıkaracak illerin 4, 5 ve 6 milletvekili çıkaracak seçim çevrelerinde gösterilecektir⁶¹. Daha önce değindiğimiz gibi, 3377 sayılı yasa ile bir seçim çevresinin en fazla 6 milletvekili çıkarabileceği hükmüne bağlanmıştır. Buna bağlı olarak kontenjan adayı gösterilen seçim çevrelerinin de yeniden belirlenmesi gerekmektedir, önceki düzenlemeye göre 6 ve daha fazla sayıda milletvekili çıkaracak 5, 6 ve 7 milletvekili çıkaracak seçim çevrelerinde kontenjan adayı gösterilirken, şimdi bir seçim çevresinin en fazla 6 milletvekili çıkarabileceği hükmüne bağlı olarak 6 ve daha fazla sayıda milletvekiline sahip olan illerin 4, 5 ve 6 milletvekili çıkaracak seçim çevrelerinde kontenjan adayı gösterilebilecektir.

Ancak Yüksek Seçim Kurulu (YSK), 29 Eylül 1987 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 428 numaralı kararında, "kontenjan adayı gösterilen seçim çevrelerinde, geçerli oyların en çoğunu almış olan siyasi partiye.. ek olarak milletvekilliği tahsis

⁶⁰1987/11 karar sayılı Anayasa Mahkemesi kararı, Resmi Gazete; Sayı 19578, s. 63-64, 68-69,70

⁶¹3377 sayılı yasa, a.g.y., s. 4.

edilme"yeceğini, ancak geçerli oyların en çoğunu almış olan partinin "kontenjan adayının parti listesindeki sıralamaya bakılmaksızın öncelikle milletvekili seçilmiş olacağı"nı bildirmiştir. YSK'na göre, bu konudaki ilgili düzenlemeler gözönüne alındığında varılan sonuç, kontenjan adaylığı dolayısıyla kazanılan milletvekilliği, partiye değil, en yüksek geçerli oyu almış bulunan parti listesindeki kontenjan adayına (partisinin en yüksek oyu almış olmasına bağlı olarak en üst sıraya yükselen) verilecektir, yani partinin en çok oyu almış olması, kontenjan adayının parti listesinde en üst sıraya yükselerek milletvekilliğini kazanmasını sağlayacaktır ama bu durumdaki partiye ek bir milletvekilliği kazandırmayacaktır⁶².

Bu karardan sonra, YSK'nun yasayı değiştirici yönde karar verdiği, ancak buna yetkili olmadığı ileri sürülmüştür⁶³. Fakat 1982 Anayasası'na göre kararları aleyhine hiçbir mercie başvurulamayan YSK, bu kararı ile kontenjan adaylığına ilişkin hükümleri uygulanamaz bir konuma getirmiştir⁶⁴. ANAP'nin YSK'na yaptığı başvurular da bir sonuç vermemiştir. Ama bunun da çaresi bulunmuştur : TBMM, ANAP milletvekillerince hazırlanan yeni seçim yasa önerisini görüşmek üzere olağanüstü toplantıya çağırılmıştır. Yasa önerisi 16 Ekim'de oylamadan önce muhalefetin Meclis'i terketmesiyle görüşmesiz kabul edilmiştir. 3404 sayılı yasanın 1. maddesi, 2839 sayılı yasanın 34. maddesinin 3. fıkrasına bir cümle ekleyerek konuyu açıklığa kavuşturmuştur : "Kontenjan adayı gösterilen seçim çevrelerinde, bu fıkra göre yapılacak bölme işlemi ve milletvekili dağılımı, o seçim çevrelerinin çıkaracağı milletvekili sayısının bir eksiği ile yapılır."⁶⁵ Bu eklemeyle sözkonusu seçim çevrelerinde, d'Hondt sistemi ile yapılan bölme işleminin yanısıra, milletvekili dağılımının da, milletvekili sayısının bir eksiğiyle yapılacağı vurgulanarak bir seçim çevresinde geçerli oyların en çoğunu almış olan partiye ek olarak milletvekilliği verilip verilmeyeceği açıklığa kavuşturulmuştur. Madde gerekçesinde de bu nokta "...kontenjan adayının çoğunluk sistemine göre seçilmesi hususunda ortaya çıkan tereddütler izale edilmektedir." denilerek belirtilmektedir⁶⁶. YSK da bu yasadaki sonradan, 12 Kasım 1987 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 622 numaralı kararıyla, kontenjan adayı gösterilen seçim çevrelerinde "geçerli oyların en çoğunu almış olan siyasi partinin.. kendisine tahsis edilecek milletvekilliklerinden ayrı olarak ve bunlara ilaveten kontenjan milletvekilliğini kazanmış" olacağını kabul ederek önceki savından vazgeçmek durumunda kalmıştır⁶⁷.

1980 sonrası tartışmalara neden-olan bir başka konu ise, milletvekili adaylarının partili seçmenlerce belirlenmesi ilkesine dayanan önseçimdir.

⁶²Yüksek Seçim Kurulu'nun 428 no.lu kararı, Resmi Gazete, Sayı 19589, s. 69-70.

⁶³Hikmet Sami Türk, "YSK, Yasamanın Yerine Geçemez", Cumhuriyet Gazetesi, 30.9.1987, s.6.

⁶⁴Şahin, a.g.y., s. 86.

⁶⁵3404 sayılı yasa, Resmi Gazete, Sayı 19609, s. 1.

⁶⁶3404 sayılı yasaya ait genel gerekçe ve ilgili madde gerekçesi, S. Sayısı 620, TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 26, s. 2.

⁶⁷Yüksek Seçim Kurulu'nun 622 no.lu kararı, Resmi Gazete, Sayı 19632, s. 70.

II. 4. 2. Önseçim Uygulaması

1983 yılına ait Siyasi Partiler Kanunu'nun 37. maddesi geniş önseçimi benimsemektedir : "Milletvekilliği için yapılacak seçimlerde, siyasi partilerin bir seçim çevresindeki adaylarının listesi ve bunların listedeki sırası, ..parti seçmen listesinde yer alan bütün üyelerin ilçe seçim kurullarının yönetiminde serbestçe oy kullanacakları bir önseçim çevresinin çıkaracağı milletvekili sayısının iki katı olarak, aday adaylığını koymuş olanlar arasından tespit edilir."⁶⁸ Ancak bu yöntem 1983 seçimlerinde kullanılmamıştır. Çünkü 2820 sayılı yasanın geçici 6. maddesi, "... yapılacak ilk milletvekili genel seçimleri için önseçim yapılmaz," demektir. Yine aynı maddenin 2. fıkrasına göre de "Milletvekili adayları; doğrudan kurucular kurulu üyelerinin en az üçte iki çoğunluğu tarafından, seçim bölgelerine göre, bunların çıkaracağı milletvekili sayısının iki katı olarak, milletvekili genel seçimi tarihinden en az yetmiş gün önce tespit edilir ve Yüksek Seçim Kurulu Başkanlığı ile Adalet Bakanlığına bildirilir."⁶⁹ Bu madde, yine 1983 yılında, Siyasi Partiler Kanunu'ndan iki ay sonra kabul edilen 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nun 62. maddesi ile kimi değişikliklere uğramıştır. Maddenin değişik hali de ilk genel seçimde önseçim yapılmayacağı konusunda ve milletvekili adaylarının saptanma biçiminde bir değişiklik getirmemekle birlikte milletvekili adaylarının seçim çevrelerinin çıkaracağı milletvekili sayısının 2 katı kadar olmayacağını, o seçim çevresinin çıkaracağı milletvekili sayısı kadar olacağını belirtmiştir⁷⁰. Yine bu seçime özgü olmak üzere, MGK, siyasi partilerin aday listelerini inceleyerek ve MGK tarafından "hakkında olumsuz karar" verilen adaylar listelerden çıkarılacaktır. MGK'nun bu konudaki kararı kesindir ve partiler, listelerinden çıkarılan adaylar yerine, yine MGK'nun görüşünü alarak yeni adaylar belirleyeceklerdir. Ancak listenin "herhangi bir nedenle" tamamlanamaması, eksik kalması, partilerin kalan adaylarla seçime katılmasını engellemektedir⁷¹.

1983 seçimlerinde önseçimin yapılmaması, o dönemde partilerin henüz yeterince örgütlenememeleriyle açıklanabilir⁷².

1986 yılında ise, 2820 sayılı yasanın 37. maddesini değiştiren 3270 sayılı yasanın 9. maddesi ile önseçim yapılması zorunluluk olmaktan çıkarılarak adayların saptanma biçimi partilerin tercihinin bırakılmıştır⁷³. Değişikliği getiren maddenin gerekçesinde de, bu düzenleme ile varolan sistemin "daha esnek" hale getirildiği ve partilere "aday tespitinde kolaylık sağlan"dığı belirtilmektedir⁷⁴. Anayasa Mahkemesi de bu maddeye ilişkin iptal istemini değerlendirmiş ve önseçimin parti içi bir konu olduğu ve aday saptanması biçiminin partilerin insiyatifine bırakılmasının Anayasa'ya aykırılık oluşturmadığı düşüncesinden hareketle iptal etmemiştir⁷⁵.

⁶⁸2820 sayılı yasa, a.g.y., s. 9.

⁶⁹2820 sayılı yasa, a.g.y., s. 26

⁷⁰2839 sayılı yasa, a.g.y., s. 14-15

⁷¹2839 sayılı yasa, a.g.y., s. 15.

⁷²Hikmet Sami Türk, "Anayasa Mahkemesinin Kararının Sonuçları", Cumhuriyet Gazetesi, 23.10.1987, s. 11.

⁷³3270 sayılı yasa a.g.y., s. 3.

⁷⁴3270 sayılı yasaya ait genel gerekçe ve ilgili madde gerekçesi, a.g.y., s. 2-3

⁷⁵1987/11 karar sayılı Anayasa Mahkemesi kararı, Resmi Gazete, sayı, 19604, s. 34-40.

Değişiklikler bu noktada kalmamıştır. 1987 yılında çıkarılan, genel hükümlerin yanısıra yalnızca 18. dönem milletvekili seçimini düzenleyen hükümlerin de bulunduğu 3403 sayılı yasanın 8. maddesi, "XVIII nci dönem milletvekili seçimi adaylığı için önseçim yapılmaz..." diyerek 1987 seçimleri için önseçim uygulamasını ortadan kaldırmıştır⁷⁶. Bu defa Anayasa Mahkemesi, önseçimin "demokratik bir yöntem" olduğunu ve adayların belirlenmesinde kullanılan yöntemlerden birisi olan önseçimin ilgili yasa maddesiyle "yasaklan"masının "partilerin iç düzenine antidemokratik bir müdahale" olarak görüldüğünü ve "partilerin iç işlerine" karışmanın ancak partilerin "demokratik kurallara uymalarını sağlamak amacıyla" yapılabileceğini, "bu amaç dışındaki her türlü müdahalenin Anayasa'ya" aykırı olacağını ve sözkonusu "Yasaklamanın bir kez uygulanacağı, erken seçime özgü oluşu, seçim zamanının kısalığı" gibi durumların "gerekçe" olamayacağını belirtmiştir. "Demokratik rejimlerde parti üyelerinin, partiye oy veren seçmenlerin adayları saptama hakkı yasayla ellerinden alınmaz. Bir partinin yapısı kadar işleyişi de demokratik esaslara uygun olmalıdır." denilerek ilgili maddenin "özgürlükçü demokrasi esaslarına" aykırı olduğu belirtilmiştir. Bunun yanısıra, milletvekili adaylarının belirlenmesindeki yöntemlerden birisi olan önseçimin yasaklanmasının "oy hakkını zedeleyeceği, bu durumun da "seçme ve seçilme hakkına açık bir aykırılık" oluşturduğu noktalarından hareketle 3403 sayılı yasanın 8. maddesinin iptal edilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır⁷⁷.

İptal kararından sonra, yeni bir düzenleme yapma gereği doğmuştur ve 3404 sayılı yasanın amaçlarından birisi de bu boşluğun doldurulmasına ilişkindir. Yasanın Ek Geçici 1. maddesi ile önseçim üzerindeki yasak kaldırılmış ve adayların saptanması biçimi partilere bırakılmıştır. Madde gerekçesinde de "...önseçim yapmak suretiyle adaylarını yeniden belirlemek isteyen partilere imkan" sağlandığı, "böylece Anayasa Mahkemesinin 9,10.1987 günlü İptal Kararına uygun şekilde" düzenleme yapıldığı belirtilmiştir. Önerinin genel gerekçesinde de 3403 sayılı yasanın 8. maddesinin iptal edilmesi üzerine "adaylarını önseçimle tespit etmek isteyen siyasi partilere bu imkanı sağlamak" amacının önerinin hazırlanmasındaki nedenlerden birisi olduğu açıklanmıştır⁷⁸. Yine bu yasanın 2. maddesiyle de, önseçim yapmak isteyen partilere gerekli süreyi sağlamak amacıyla seçim günü yeniden belirlenmiş ve seçim 1 Kasım'dan 29 Kasım 1987 tarihine alınmıştır⁷⁹.

I. 2. 5. Tercihli Oy ve Karma Liste

Seçmenin parti adaylarının belirlenmesinde söz sahibi olmasını getiren bir başka düzenleme de tercihli oy kullanılması ve karma liste yapılmasına ilişkindir. Bu yöntemleri kullanarak, seçmen oy verme sırasında partilerin hazırladığı aday listeleri üzerinde değişiklik yapabilir.

Karma listeyi ele alırsak, İntihab-ı Mebusan Kanunu'nun düzenlediği 1908 seçimlerinden itibaren kesintilerle de olsa bu uygulamanın var olduğunu görebiliriz. 1960 sonrasında ise, Cumhuriyet Senatosu üyelerinin seçimini düzenleyen 304 sayılı yasanın

⁷⁶3403 sayılı yasa, a.g.y., s. 2.

⁷⁷1987/27 karar sayılı Anayasa Mahkemesi kararı, Resmi Gazete, Sayı 19604, s. 34-40.

⁷⁸3404 sayılı yasaya ait genel gerekçe ve ilgili madde gerekçesi, a.g.y., s. 2.

⁷⁹3404 sayılı yasa, a.g.y., s. 1.

12. maddesi ile seçmenin isterse karma liste yapabileceği karara bağlanmıştır. Ancak 1964 yılında çıkarılan 447 sayılı yasa ile bu uygulamaya son verilmiştir⁸⁰.

Tercihli oy ise ilk olarak 1961 yılında gündeme gelmiştir. Bu yıla ait 306 sayılı yasanın 25. maddesine göre, seçmenler parti oy listesinde yer alan adayların yarısı için tercih işareti kullanabilecektir⁸¹. 933 sayılı yasanın (1965) 12. maddesiyle son bulan tercihli oy kullanımı, 1973 yılında çıkarılan 1783 sayılı yasanın 6. maddesi ile yeniden gündeme gelmiştir⁸². Tercihli oy kullanmak isteyen seçmen, iki aday bulunan seçim çevrelerinde bir aday, üç ve dört aday bulunan çevrelerde iki aday, beş ve altı adaylı çevrelerde üç aday, yedi ila on adaylı yerlerde dört, 16 ila yirmi adaylı çevrelerde altı, yirmibir ila yirmibeş adaylı çevrelerde yedi, yirmialtı ve daha fazla sayıda aday gösterilen çevrelerde de sekiz aday için tercihini kullanmak durumundadır. 1979 yılında çıkarılan 2234 sayılı yasayla da (madde 78) tercihli oy uygulamasına son verilmektedir⁸³.

1980 sonrası düzenlemelere gelelim... 1983 yılında DM Anayasa Komisyonu'na hazırlanan ve DM'nce kabul edilen Milletvekili Seçimi Kanunu Tasarısı'nda, hem karma listeye hem tercihli oya yer verilmektedir⁸⁴.

DM görüşmelerinde, Anayasa Komisyonu Başkan Orhan Aldıkaçtı, tercihli oy ve karma liste biçiminde oy vermenin hararetli savunucusu durumundadır. Sistemin, oy sayım süresini uzatmak vb. sakıncaları olduğunu belirten konuşmacılara cevaben sözkonusu sistemin Kıbrıs'ta da uygulandığını, geçmişte Türkiye'de uygulanmış olduğunu ve sorun yaratmadığını belirtmektedir. Özellikle karma listeyi eleştirenlere karşı, karma listenin "tamamen seçmeni hür kılmak amacına" yönelik olduğunu, "Asıl.. bloke... listelerin uygulandığı nispi temsil sistemi"nin eleştirilmesi gerektiğini, karma liste ile seçmenin "kutsal" olduğu söylenen "iradesi"nin gerçekleştiğini ve "seçmene hürriyet" sağlandığını ifade etmektedir⁸⁵. Tabii, temel hak ve özgürlüklerin kullanımının "ama"larla sınırlandırıldığı, hatta ortadan kaldırıldığı 1982 Anayasası'nın hazırlayıcısından "seçmen iradesi", "hürriyet" vb. sözleri işitmek oldukça ilginçtir.

MGK Anayasa Komisyonu ise, karma listenin oy kullanmayı güçleştireceği, geçersiz oyların artmasına neden olacağı, oy sayım süresini uzatacağı gibi sakıncalarının yansırı, seçmenin kullanacağı oy sayısının, seçim çevresinin çıkaracağı milletvekili sayısına bağlı olarak değişeceğini ve bu durumun oyları "suni olarak" yükselteceğini, ayrıca her seçim çevresinin çıkaracağı milletvekili sayısına bağlı olarak oyların ülke genelindeki baraja etkisinin farklı olacağını vurgulayarak, gelinen noktanın "oyların eşitliği prensibine aykırı" olduğunu ve istikrarlı hükümeti kurmak için benimsenmiş olan barajlı nisbi temsil sistemi ile karma sistemin çeliştiğini belirtmektedir. Temelde bu nedenlerle, karma oy sistemi, Komisyon'un hazırladığı metinde yer almamıştır⁸⁶ ve 2839 (1983) sayılı yasa da yalnızca tercihli oya yer verilmiştir.

⁸⁰ Araslı, a.g.y., s.128-129; Erdem, a.g.y., s. 295, 321.

⁸¹ Araslı, a.g.y., s. 129; Erdem, a.g.y., s. 306.

⁸² Araslı, a.g.y., s. 129.

⁸³ Erdem, a.g.y., s. 393, 419.

⁸⁴ "Milletvekili Seçimi Kanunu Tasarısı..", a.g.y., s. 32-33.

⁸⁵ 28.4.1983 tarihli Danışma Meclisi görüşmesi, a.g.y., s. 93,94.

⁸⁶ "Milletvekili Seçimi Kanunu Tasarısının Danışma Meclisince...", a.g.y., s. 17-18.

Bu yasanın 28. maddesine göre, seçmen oyunu bir siyasi partiye veya bağımsız adaya vererek kullanabileceği gibi, oyunu bir partiye vermekle birlikte, o partiye ait aday listesinden seçim çevresinin çıkaracağı milletvekili sayısı kadar aday için de tercih işareti kullanabilmektedir. Eğer seçmenin kullandığı tercih işareti sayısı, o seçim çevresinden seçilecek milletvekili sayısından az veya çok olursa, oy geçersiz sayılmaz, ancak tercih işaretleri dikkate alınmadan partiye verilen bir oy olarak değerlendirilir. Bunun yanı sıra, seçmen tercih işareti kullanmadan bir partiye oy vermiş ise, partinin aday listesindeki sıralamayı kabul etmiş demektir ve partinin o seçim çevresinden seçilecek milletvekili sayısı kadar adayına, listedeki sıraya göre birer tercih işareti vermiş sayılır⁸⁷.

Tercihli oyların değerlendirilmesi de aynı yasanın 35. maddesiyle düzenlenmektedir. Bu oyların dikkate alınabilmesi için, bir seçim çevresinde partiye tercih işareti kullanılarak verilen geçerli oyların sayısı, o seçim çevresinde partiye verilmiş toplam geçerli oy sayısının en az %25'i oranında olmalıdır. bu orana ulaşıldığı takdirde, o partinin listesinde yer alan her adayın adının karşısına tercih işareti sayısı yazılır ve "...en çok tercih işareti alandan başlamak üzere" o partiden milletvekilliğine seçilenler tesbit edilir. O partinin son kalan milletvekilliği için tercih işaretlerinin eşit olması halinde parti listesinde önde bulunan aday seçilmiş sayılır."

Tercih işareti kullanılarak verilen geçerli oy sayısı, o partinin aldığı toplam geçerli oyların %25'inden azsa, tercih işaretleri dikkate alınmayıp milletvekilliğine seçilenler parti listesindeki sıraya göre saptanır⁸⁸.

Ancak 1983 yılında yapılan seçimlerde tercihli oy kullanılmamıştır. Aynı yasanın Geçici 5. maddesi, ilk genel seçimde tercih işareti kullanılmadan oy verileceğini karara bağlamaktadır⁸⁹.

3270 sayılı yasanın (1986) 32. maddesi ise, 2839'un 28. maddesini değiştirerek, temelde bir değişiklik getirmemekle birlikte, tercih işareti kullanılması gereken milletvekili adayı sayısını düşürmektedir. Bu düzenlemeye göre, seçmen oy verdiği partiye ait aday listesinden, o seçim çevresinin çıkaracağı milletvekili sayısının yarısı kadar aday için tercih işareti kullanabilmektedir⁹⁰.

Yine aynı yasanın 34. maddesi de tercihli oyların değerlendirilmesine ilişkin bazı değişiklikleri getirmektedir. Bu maddeye göre, bir siyasi partiye ait tercihli oyların dikkate alınabilmesi için, parti listesinde yer alan adaylardan mutlaka birisinin aldığı tercihli oy sayısının, partinin o seçim çevresinde aldığı toplam geçerli oyların %25'i oranında olması gerekmektedir⁹¹. Daha önceki düzenlemeye göre tercihli oyların dikkate alınması için, bir seçim çevresinde partinin adayları için tercih işareti kullanılarak verilen oyların, o çevrede partinin aldığı toplam geçerli oyların %25'ini oluşturması yeterliydi, bu orandaki tercihli oyun, bir adayda yoğunlaşması gerekiyordu.

⁸⁷2839 sayılı yasa, a.g.y., s.7.

⁸⁸2839 sayılı yasa, a.g.y., s. 9.

⁸⁹2839 sayılı yasa, a.g.y., s.16.

⁹⁰3270 sayılı yasa, a.g.y., s.10.

⁹¹3270 sayılı yasa, a.g.y., s.10.

Ancak, 1983 seçimlerinde olduğu gibi 1987 seçimlerinde de tercihli oy kullanılmamıştır. Seçim öncesi çıkarılan 3403 sayılı yasanın 9. maddesi, 18. dönem milletvekili seçiminde seçmenlerin yalnızca siyasi partilere veya varsa bağımsız adaylara oy verebileceğini belirtmektedir⁹². İlgili madde gerekçesinde "...Birleşik oy pusulalarının hazırlanması ve basımı için gerekli sürenin kısalığı dikkate alınarak bu seçimde tercih işareti kullanılmasından vazgeçilmektedir." denilmektedir⁹³.

Gelelim 1991 seçimlerine ilişkin düzenlemelere... 3757 sayılı yasanın 9. maddesi, yalnızca 19. dönem milletvekili seçiminde geçerli olmak üzere 2839'un kimi hükümlerini değiştirmektedir. Bu değişikliklere göre, seçmen geçmiş düzenlemeden farklı olarak tercih işaretini yalnızca bir aday için kullanabilecektir.

10. madde de tercihli oyların değerlendirilmesine ilişkindir. Bir aday için kullanılan tercihlerin dikkate alınması için, adaya verilen geçerli tercihli oyların, adayın listesinde yer aldığı partinin o seçim çevresinde kazandığı geçerli oyların %15'ini aşması gerekmektedir. Bu oranı aşan sayıda tercihli oy almış adaylar, "en çok tercih alandan başlamak üzere" sıraya dizilir ve "sırasıyla o partiden milletvekilliğine seçilenler tespit edilir."

%15 oranını aşanların sayısı, partinin o seçim çevresinden çıkaracağı milletvekili sayısından azsa boş kalan yerler parti aday listesindeki sıraya göre doldurulacaktır.

Parti listesindeki adaylardan herhangi birisi %15 oranını aşacak sayıda tercih işareti alamamışsa tercihli oylar dikkate alınmayacak ve adaylar, parti listesindeki sıraya göre milletvekilliğini kazanmış olacaklardır⁹⁴.

Görüldüğü gibi, büyük propagandalarla ⁹⁵ gündeme gelen tercihli oya ilişkin değişiklikler, geçmişteki düzenlemelerden farklı olarak yalnızca bir aday için tercih işareti kullanılmasına izin vermektedir. Bunun yanı sıra, tercih işaretlerinin, dikkate alınması için ulaşılması gereken oranın %25'den %15'e düşürüldüğü ve buna bağlı olarak tercih oyu ile seçilmenin daha olanaklı hale getirildiği söylenmektedir. Ancak oranın %25 olduğu 3270 sayılı yasaya göre tercihli oyların dikkate alınabilmesi için adaylardan herhangi birisinin aldığı tercihli oy sayısının partinin o seçim çevresinde aldığı toplam oyların %25'i kadar olması yeterlidir. Bir adayın tercihli oy sayısı bu orana ulaştığı takdirde diğer adayların tercihli oyları, elde ettikleri tercihli oy oranının % 25'e ulaşmış olmasına bakılmaksızın değerlendirilmeye alınıyordu. 1991 seçimlerinde uygulanan sistemde ise, yalnızca tercihli oyların partinin o seçim çevresinde aldığı toplam geçerli oyların % 15'ine ulaşan adayların tercihli oyları dikkate alınmakta, bu oranın altında kalan adayların tercihli oyları değerlendirme dışı bırakılmaktadır. Bu çerçevede, belki de en büyük farklılık, 1991 seçimlerinde tercihli oya ilişkin hükümlerin kâğıt üzerinde kalmaması, uygulamaya geçirilmesidir...

⁹²3403 sayılı yasa, a.g.y., s. 2.

⁹³3403 sayılı yasanın ilgili madde gerekçesi, a.g.y., s. 2.,

⁹⁴3757 sayılı yasa, a.g.y., s. 3.

⁹⁵24.8.1991 tarihli Meclis görüşmesi, TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 62, s. 86-87.

II. Son Söz Yerine

Türkiye'de 1980'den bugüne kadar yapılan üç genel seçimde de birbirinden farklı düzenlemeler söz konusu olmuştur.

1983 seçimlerini düzenleyen yasa temel niteliği itibariyle büyük parti/partileri gözetmekte, küçük partileri ise dışlamaktaydı. Koalisyonlara neden olacak bir meclis aritmetiğinin oluşmasını önlemek amacıyla uygun olarak, bu düzenlemeyle mecliste bir **iktidar partisi çoğunluğu oluşturulması** hedeflenmekteydi. Yasada daha sonraki yıllarda yapılan kontenjan adaylığı, seçim çevrelerinin daraltılması gibi değişiklikler de bu amaca hizmet eder yöndedir ve 1983 ve 1987 genel seçim sonuçları gözönüne alındığında bu hedefe ulaşıldığı görülmektedir. Ancak 1991 seçimlerinde durumu daha farklıdır. Bu seçimlerde, seçim sistemine ilişkin düzenlemelerin dışında kalan çeşitli nedenlerle sistem amacına ulaşamamıştır ve hep söylene gelen "aynı seçim sistemi farklı ülkelerde farklı sonuçlar verebilir" deyişi başka bir ülkeye gitmeye gerek kalmadan, değişen koşulların etkisiyle doğruluğunu göstermiştir. Makalenin çerçevesi dışında kalan bu konuya değinerek geçiyorum.

Konunun bir diğer yönü de incelediğimiz dönemde her seçime farklı düzenlemelerle gidilmesi, bir bakıma **her seçim için özel düzenlemeler yapılması geleneğinin(!)** oluşturulmasıdır. Bunun yanısıra, daha önce de değindiğimiz gibi değişikliklerin bir kısmı da büyük parti/partilerin, dolayısıyla iktidar partisinin yararınadır. İktidarı elinde tutan parti, sistemin kendisine sağladıklarıyla yetinmemiş ve "oluşturulmuş çoğunluğunu" daha da artırma yollarını aramıştır. Sistemi, gelişigüzel görünümü veren düzenlemelerle ve azınlıktakileri gitikçe daralan bir çembere sokarak yeniden üretmiştir. Temel kuruluşlardan birisi olan Anayasa Mahkemesi de kontenjan adaylığı konu edilerek yapılan başvuru sonucunda verdiği kararında, sözkonusu düzenlemenin küçük partilerin aleyhine olduğunu kabul etmekle birlikte seçim sisteminin belirlenmesinin yasa koyucunun iradesine bağlı olduğunu vurgulamaktadır. Mahkeme yine aynı kararında, 1960'ların ikinci yarısında, çevre barajına ilişkin olarak verdiği kararından farklılaşarak, ilke olarak baraj siteminin "serbestlik ilkesini zedeleyen" yönü bulunmadığını ve barajın yükseltilmesine yönelik değişikliklerin de bu çerçevede değerlendirilmesi gerektiğini belirterek sistemi genişletici yönde karar alma yetkisini kendisinde görmemiştir.

Sonuç olarak şu söylenebilir: Gerek seçim sisteminin ve uğradığı değişikliklerin arkasında yatan mantığın gerekse diğer kuruluşların bu düzenlemeler karşısındaki tavrının anlaşılması için 1960'lardan 1980'lere gelinirken nelerin değiştiğinin, 1980 sonrası yerleştirilmeye çalışılan demokrasi anlayışının ne olduğunun irdelenmesi gerekmektedir ki bu konu seçim sisteminin hukuki çerçevesini tanımlamağa çalışan bir yazının sınırları ötesindedir ve buradaki konumu gelecekte yapılması gereken bir çalışmanın başlığını vermektan öteye gidememektedir....